

Váltókövetelések érvényesítése hajdan és – remény szerint – majdan (A dualizmus-kori váltóeljárás tanulságai)**

1. A váltóperek elbírálásának rendszere a Monarchia-korabeli Magyarországon

Az 1867. évi Kiegyezés nemcsak politikai és gazdasági tekintetben hozott változásokat, hanem a bírósági rendszert is új alapokra helyezte, amely a váltóperek lefolytatásának módját is befolyásolta. A Kiegyezést megelőzően az *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* (1861) visszaállították az 1848-ig fennállt bírósági rendszert és így a váltójogi igényeket első fokon a váltótörvényszékek, másod- és harmadfokon a váltófeltörvényszék és a Hétszemélyes tábla külön erre szakosodott szakosztálya bírálta el.¹ Ezen a szervezeten elsőként 1869. június 1-i hatállyal akképp változtattak, hogy a Hétszemélyes tábla megszüntetése mellett annak váltójogi igazságszolgáltatását a királyi Kúria legfőbb ítélőszéki osztálya vette át. Majd az 1870. évi XVI. tc. – a váltófeltörvényszéket szüntetve meg – annak hatáskörét a királyi ítélőtáblára ruházta.² Harmadik lépésként az elsőfolyamodású váltótörvényszékeket is felszámolták (1871. évi XXXI. tc.), melyek feladatait ezután a királyi törvényszékek látták el. Kivételt csak a budai és a két pesti királyi törvényszék képezett, amelyek illetékességi területén a „váltói jogszolgáltatást” az újonnan kialakított budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék végezte.³

A reformfolyamatot az 1881. évi LIX. tc. tetőzte be azzal, hogy a legfőbb bírói hatóságot mind a két királyi tábla illetékességi területére nézve a magyar királyi Kúriára ruházta át.⁴

* PhD., egyetemi docens, DE ÁJK Jogtörténeti Tanszék.

** A tanulmány a Deák Ferenc Posztdoktori Ösztöndíj és a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság támogatásával készült.

¹ 1870. évi XVI. tc. 2. § (CIH).

² 1871. évi XXXI. tc. 26. § (CIH).

³ 1881. évi LIX. tc. 2. § (CIH).

⁴ Az 1840. évi XV. tc. II. része (5. §) a peres és nemperes váltóügyek tekintetében a pesti váltótörvényszéknél négy, a többinél (pozsonyi, soproni, károlyvári, aradi, debreceni és az eperjesi váltótörvényszéknél) két kereskedelmi ülnök alkalmazásáról rendelkezik (CIH).

Vizsgált korszakunkban tehát az alábbiak szerint alakult a váltói igények elbírálása: elsőfolyamodású bíróságként a királyi törvényszékek járnak el, másodfokon a budapesti és marosvásárhelyi királyi ítélőtáblák döntenek, a harmadfokú váltójogi bíraskodás joga a magyar királyi Kúriát illeti.

Szervezetüket tekintve a váltóbíróságok esetén már a 19. század közepén kialakult a társas bíraskodás elve.⁵ Mind a budapesti kereskedelmi- és váltótörvényszék, mind pedig a többi királyi törvényszék kiegészítő állományát képezték a kereskedelmi ülnökök, akiket a kinevezett bírákkal egyenlő szavazat illetett meg.⁶ A kereskedelmi ülnököket a budapesti kereskedelmi- és váltótörvényszékhez a budapesti kereskedelmi- és iparkamara, a többi törvényszékhez ott, ahol a királyi törvényszék székhelyén kereskedelmi- és iparkamara volt, annak közös ülése választotta;⁷ más helyeken a kereskedői testület tagsága soraiból, ha pedig a törvényszék székhelyén nem volt kereskedői testület, a helyben bejegyzett kereskedők közül a törvényszék választotta a váltóbíróság kereskedelmi ülnökeit.⁸ Az elsőfokú döntéshozatalt tekintve a határozathozatal érvényességéhez az elnökön kívül még két bíró jelenléte volt szükséges, e két tag egyike kereskedelmi ülnök kellett, hogy legyen, különben a határozat semmisnek volt tekintendő.⁹

A másodfokon eljáró budapesti és marosvásárhelyi királyi ítélőtáblán váltóügyekben az elnökkel együtt öt tag jelenléte,¹⁰ a bírósági szervezet csúcsán álló királyi Kúria határozatainak érvényességéhez pedig az elnökkel együtt hét tag jelenléte volt szükséges.¹¹

A dualizmus korában a váltóbíróságokat kivételes bíróságoknak tartották és mind a peres, mind pedig a nemperes ügyek tekintetében szorosan

⁵ Az 1871. évi XXI. tc. 7. §-a szerint a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszékhez tíz kereskedelmi ülnököt kellett választani, ezek száma az 1874. évi XIX. tc. 1. §-a által 14-re emelkedett. A királyi törvényszékek tekintetében az 1871. évi XXXI. tc. 7. §-a a feljebb már említett 1840. évi szabályozást rendelte fenntartani, tehát minden váltótörvényszéknél két kereskedelmi ülnök alkalmazandó, azzal, hogy ezek számát az igazságügyminiszter megemelhette, és ezt többször meg is tette: az aradi törvényszéknél öt, a debreceninél hat, a pécsinél három, a pozsonyinál négy, a kassainál hat, a kolozsvárinál pedig kilenc kereskedelmi ülnököt alkalmaztak. APÁTHY István, *Anyagi és alaki váltójog, II. rész: Váltóeljárás*, Budapest, 1884, 5.

⁶ Fele részben a kereskedelmi, fele részben az ipartestület tagjai közül. APÁTHY István, *i.m.*, 6.

⁷ 1871. évi XXXI. tc. 7. § (CIH)

⁸ 1881. november 1-én kelt igazságügyminiszteri váltóeljárásról szóló rendelet (továbbiakban: Ve.) 5. §-a szerint „A váltóeljárás alá tartozó pereken az ítélet hozatalánál az elsőfokú bíróság egyik szavazó tagjának kereskedelmi ülnöknek kell lenni. Más határozatok hozatalánál helyesen alakítottnak tekintendő az eljáró bíróság tanácsa, akár egy ülnök és két bíró, akár egy ülnök és egy bíró és egy kereskedelmi ülnök vesz részt benne” (CIH).

⁹ 1881. évi LIX. tc. 5. § (CIH).

¹⁰ Uo.

megállapított hatáskörrel ruházták fel úgy, hogy a hatáskört a felek egyetértő akarattal sem módosíthatták. Az olyan ügyet tehát, amely nem tartozott váltóeljárás alá, nem lehetett váltóbíróság elé vinni.¹² Ugyanígy hivatalból kellett a bíróságnak megtagadnia a váltóeljárás megindítását, ha a kereset alapját képező váltó valamelyik lényeges kelléke hiányzott.¹³

A váltóbíróságok illetékességét tekintve megállapítható, hogy a törvényes illetékességet a fizetési hely és a lakhely alapította meg, olyképpen, hogy az adós mind a fizetési hely szerint illetékes, mind pedig a lakhelye szerint illetékes bíróság előtt perelhető volt.¹⁴ A fizetési hely az általános illetékességet, a lakhely pedig a különös illetékességet jelölte ki; több, különböző helyen lakó kötelezett esetén különböző bíróságok lehettek illetékesek. A különös illetékesség tekintetében kivételes helyzetben voltak a közintézetek, a köztisztviselők és kereskedelmi társaságok, ezekre nézve ugyanis székhelyük szolgált irányadóul.¹⁵

Az igazságügyminiszter 1882. január 1-én hatályba lépett, váltóeljárásról szóló rendelete kapcsán nem kellett hosszú idő ahhoz, hogy a korabeli jogászság körében a peres (illetve peren kívüli) tapasztalatok alapján olyan vélemények fogalmazódjanak meg, amelyek e rendelet illetékességi rendelkezéseinek módosítását szorgalmazzák. Rónay János fogarasi ügyvéd már 1887-ben javaslatot tett a Jogtudományi Közlönyben a váltóeljárás szabályainak kiegészítésére.¹⁶ Rónay azzal kívánta volna a váltóbíráskodást hozzáférhetőbbé tenni, hogy az 500 Ft-ot meg nem haladó váltóügyekben a királyi járásbíróságok járjanak el. A vidéki forgalmi élet ugyanis megkívánta volna a járásbíróságok hatáskörének kisebb értékű váltóügyekre való kiterjesztését, amelyet az is indokolt volna – hangsúlyozta Rónay –, hogy számos olyan járásbírói székhely volt, ahol három pénzügyintézet is működött (nagy ügyfélforgalommal), de törvényszéke messze, sőt egészen messzi megyében feküdt. Azt is megkockáztatta javasolni, hogy az 500 Ft-ot meghaladó

¹² A Ve. 3. §-a alapján váltóeljárásra csak a következő ügyek tartoznak: „1. váltókeresetek és visszakeresetek; 2. a perbejelentések, mellyel a váltókötelezett, akit visszakeresettel támadtak meg, fenntartja valamelyik előzője ellen azon jogait, melyek részére elmarasztalása esetén keletkeznek (a perbejelentés tehát a keresetlevelet pótolja, és arra szolgál, hogy az elévülés valamelyik előzője ellen félbeszakadjon); 3. a megtartási jog érvényesítésére indított keresetek; 4. azon kártérítési keresetek, amelyek az óvások felvétele körüli szabálytalanságok és mulasztások alapján indítanak; 5. a váltóeljárás körébe tartozó ügyekben keletkezett ügyvédi munkadíjak és költségek megítélése iránt indított keresetek; 6. e fenti pontokban megjelölt díjak és költségek megállapítása iránti kérvények, függetlenül attól, hogy a fél, vagy az ügyvéd adta be; 7. a váltótörvény által a váltóeljárásra utasított egyéb perenkívüli ügyek: váltóbiztosítékok letétele és kiadása iránti kérelmek, elveszett váltók megsemmisítése, a váltójegyzők óváskönyveinek hitelesítése és megvizsgálása” (CIH).

¹³ Ve. 4. § (CIH).

¹⁴ Ve. 6. §, vö. 1868. évi LIV. tc. a magyar polgári törvénykezési rendtartásról (továbbiakban: Törv. rendt.) 31. § (CIH).

¹⁵ Törv. rendt. 33. §.

¹⁶ RÓNAY János, *A váltóeljárásról*, Jogtudományi Közlöny (1887/13), 102-103.

váltóügyekben is meg lehetne engedni a királyi járásbíróság illetékességét, ha ezt a felek kikötik akár külön okiratban (amely a váltó másolatát is tartalmazná), akár magán a váltón, feltéve, ha a váltó lényeges kellékei ezáltal nem szenvednek hátrányt. Hozzátette azonban, hogy a felek ilyen tárgyú kikötését tartalmazó okirat meg kellene, hogy feleljen a törvénykezési rendtartás magánokiratok alakiságával kapcsolatos rendelkezéseinek (1868. évi LIV. tc. 167. §). A járásbíróságok váltóügyekben való eljárása természetesen „*felborítandó*” a fellebbviteli rendszert, ezért Rónay ezt akképp módosította volna, hogy a járásbíróságok határozatai ellen alaki váltójogi – „*rendesen nehezebb*” – kérdésekben az illető királyi táblához, egyebekben a királyi törvényszékhez, „*vegyes vagy kétes minőségű kérdésekben mindenesetre*” a királyi táblához lehetett volna fellebbezni.¹⁷ A javaslattevő tisztában volt azzal, hogy a polgári eljárásról szóló törvény járásbíróságok hatáskörének kiterjesztését célzó módosításai „*a törvényhozás természetéből és hazánk egyéb szükségseinek sürgős voltából származó lassúsága miatt nem egyhamar lesznek valósíthatók és életbeléptethetők*,”¹⁸ ezért soraival az igazságügyminiszterhez fordult, hogy a váltóeljárások gyorsabb és könnyebb lebonyolítása érdekében tegyen meg mindent, amit rendeleti úton megtehet. Maga is látta, hogy az 1884. évi LIX. tc. 3. §-a gátja lehet javaslatai megvalósulásának, ez ugyanis úgy rendelkezett, hogy a királyi járásbíróságok mint egyes bíróságok járnak el, amely eljárási mód nem felel meg a váltóeljárásra előírt társas bíraskodás elvének. Rónay azon a véleményen volt, hogy a törvény nem rendeli, hogy váltóügyekben okvetlenül társasbíróságnak kell eljárni, „*hiszen a jegyzőkönyvi eljárás sem folyik az egyes bíróságok lényegéből és mégis alkalmazandó az a járásbíróságok által a telekkönyvi ügyekben*.”¹⁹ Azt javasolta, hogy a járásbíró mellé lehetne kereskedelmi ülnököt is rendelni egyelőre tanácskozási joggal, majd pedig egy később alkotandó, perrendtartást szabályozó törvény alapján lehetne a váltóperekben és némely más ügyekben is a tágabb hatáskörű járásbíróságoknál hármas tanácsot alakítani, amelynek egyik tagja kereskedelmi ülnök volna. Konklúzióként azzal zárta cikkét, hogy a fentiek szerint módosított váltóeljárás kísérletül szolgálhatna ahhoz, hogy a sommás végzés intézményét másfajta, sőt többfajta polgári ügyben is kodifikálják és meghonosodjon a bírósági gyakorlatban.²⁰

¹⁷ RÓNAY János, *i.m.*, 102.

¹⁸ *Uo.*

¹⁹ *Uo.*

²⁰ RÓNAY János, *i.m.*, 103.

2. A váltóeljárás alapelvei

A dualizmus-kori váltóeljárások körébe tartozó ügyek jellemzője volt, hogy ezeket az írásbeliség szabályai szerint kellett lefolytatni. Ennek oka azon körülményben keresendő, hogy a váltóügyek társasbíróságok elé tartoztak, és ezek előtt a korabeli polgári eljárásjogi gyakorlat szerint nem lehetett helye szóbeli eljárásnak. A váltóeljárás abban azonban eltért az általános polgári törvénykezéstől, hogy nem a polgári törvénykezési rendtartás által szabályozott rendes írásbeli eljárás, hanem az ennél sokkal rövidebb jegyzőkönyvi eljárás²¹ szolgált irányadóul.²² Ez sokkal inkább megfelelt a váltóügyek természetének, az eljárás gyorsaságát a váltókövetelések mihamarabbi érvényesíthetősége indokolta. A váltó, mint értékpapír azzal a sajátossággal bír, hogy a papír kibocsátása által az alapügylet (például kölcsön, adásvétel, bizományi ügylet) egy olyan szakaszba lép, amikor az értékpapírba foglalt alanyi jog önállósul, függetlenné válik az alapügylettől. A váltó, mint hiteleszköz mindennapi üzleti forgalomban való elterjedése annak is köszönhető volt, hogy az alanyi jog absztrahálódásának köszönhetően az alapügyletből csak korlátozottan lehetett kifogásokat támasztani,²³ és a jogosultság igazolására az alakai legitimáció is elég volt, így az eredeti jogosult, illetve kötelezett akár névtelenné válhatott. Az anonimitás tehát nem akadályozta a papír jóhiszemű megszerzőjét abban, hogy a váltóban foglalt jogosultságának akár bíróság előtt is érvényt szerezzen, s méghozzá anélkül, hogy anyagi legitimációt követelnének tőle, így pusztán a papír birtoka hozzásegítette követelése gyors behajtásához. A váltó korabeli népszerűsége azonban nem csak a kifogások korlátozottságára vezethető vissza, hanem az értékpapírokra jellemző mobilizációs hatásra is. Kuncz szerint az értékpapír „*gazdasági szempontból nem is más, mint valamely követelés értékesítését megkönnyítő instrumentum.*”²⁴ A váltó legnagyobb előnyének Nyulászi is a követelés-mobilizáló hatást tekintette, hiszen úgy fogalmazott, hogy „*a váltónak nem azért sikerült meghódítania a magyar közgazdasági életet s nem azért lett uralkodó hitel-forma, mert lejáratkor be lesz váltva, hanem azért, mert továbbadható.*”²⁵

Az írásbeliség és a társasbíráskodás mellett a váltóeljárás alaposságát szolgálta az előzőekben már kifejtett „célszerű” bírósági szervezet, a fellebbviteli rendszer és a bíróságok egymáshoz való viszonya is. A bíróságok a

²¹ Ve. 20. §.

²² APÁTHY István, *i.m.*, 28.

²³ KUNCZ Ödön, *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*, Budapest, 1938, 268. és 356.

²⁴ KUNCZ Ödön, *A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlatja*, II. rész, Budapest, 1922, 30.

²⁵ NYULÁSZI János, *Jelzálogjogunk reformja*, Magyar Jogászegyleti Értekezések (1916), 96.; Ld. még LESZKOVEN László, *A váltó, mint kötelem*, Miskolc, 1999, 42-43.

Törvénykezési rendtartás 60. §-a szerint kötelesek voltak hivatalos ügyekben egymásnak „*segédkezet nyújtani*,” a kölcsönös megkereséseknek eleget tenni.²⁶

Ahogy a 19. századra már meghonosodott, a bírói feladatok ellátásának, az objektív igazság által vezérelt döntéshozatal ellenőrzésének legbiztosabb módja a nyilvánosság volt. A korabeli váltóeljárásokat a közvetett és részbeni nyilvánosság jellemezte. Ezt azt jelentette, hogy a váltóeljárás szerint befejezett perek „előadása” mind az elsőfokú, mind pedig a fellebbviteli bíróságon nyilvánosan történt azzal, hogy míg a rendes polgári peres eljárásban „*a felek és közönség tájékoztatása végett az előadandó perek jegyzéke legalább 3 nappal az előadás előtt a bíróságnál kifüggesztendő*”²⁷ volt, a váltóügyekben az elsőfokú bíróságnál a Törvénykezési rendtartás e rendelkezését nem lehetett alkalmazni.²⁸ A tanácskozás, az ítélethozatal és annak kihirdetése zárt ülésen, az ítélet és az indokolás kihirdetése azonban nyilvánosan történt. Bár a nyilvánosság az egyik legfontosabb eljárásjogi garancia volt, előfordultak olyan ügyek, amelyeknél az állam vagy a felek – szellemi vagy anyagi – érdekében ki kellett zárni a nyilvánosságot.²⁹ Azonban még ez esetben is a felek és képviselőik két-két meghívott személy kíséretében jelenhettek meg a tárgyaláson.³⁰

A dualizmus-kori peres eljárásokat vagy a tárgyalási elv, vagy a nyomozási elv kormányozta. A váltóügyek a tárgyalási elv alapján zajlottak, ennek értelmében bírói eljárásnak csak a felek kérelmére volt helye, a bíró maximum a kereseti kérelemben megjelölt követelést ítéelhette meg (ezért minden váltókeresetnek határozott kérelmet kellett tartalmaznia), a bíró az ítélethozatalnál csak azt vehette figyelembe, amit a felek előadtak,³¹ és csak azt tekinthette valóságnak, amit a felek bizonyítékokkal alátámasztottak.³² Nem ellenkezett azonban a tárgyalási elvvel, ha a bíró nem adott helyt a felesleges eskünek, illetve ha költségkímélés céljából a per elhúzásának gátat vetett vagy épp az alapos ítélet érdekében szemlét rendelt el annak ellenére, hogy ezt a felek nem kérelmezték. A tárgyalási elv korlátozta ugyan a bíró tevékenységét, de előnyként jelent meg, hogy a pert teljesen a felek rendelkezésére bocsátotta, tág teret engedett nekik bizonyítékaik bemutatására.

²⁶ Nem elhanyagolható az a körülmény, hogy ez az előírás nemcsak a Magyarország területén illetékes bíróságokra vonatkozott, hanem a Monarchia másik felének bíróságaira, és – viszonyosság alapján – más államok bíróságaira is fennállt. Vö. Törv. rendt. 61-63. §

²⁷ Törv. rendt. 102. §.

²⁸ V. e. 12. §.

²⁹ Törv. rendt. 103. §.

³⁰ Törv. rendt. 104. §.

³¹ „*Quod non est in actis, non est in mundo*” – jegyezte meg erről Apáthy. Vö. APÁTHY István, *i.m.*, 29.

³² Uo.

A váltó mindennapi életben való elterjedéséhez hozzájárult az is, hogy a váltókövetelés viszonylag gyorsan érvényesíthető volt bírói úton. Ahogyan erre a következő fejezetben rámutatunk, a váltóperek gyors lebonyolítását segítette elő, hogy többségük sommás eljárásban be is fejeződött, a bíróság végzésében ilyenkor arra kötelezte az alperest, hogy három napon belül teljesítse a kereseti kérelemben foglaltakat, így a felperes rövid időn belül „pénzéhez juthatott.” Ha az alperes kifogást emelt (amelyre szintén három napja volt) a sommás végzés ellen, a per vagy jegyzőkönyvi eljárás szerint folytatódott, amelyet szintén az egyszerűség jellemzett, vagy rendes per keretei között dőlt el, de ez esetben – és a fellebbviteli fórumok igénybevétele mellett is – mai állapotainkhoz képest gyorsabban elintéződött. 1884 és 1904 között közel száz olyan váltópert vizsgáltunk meg, amelyek a korabeli bírósági rendszer mindhárom fokát „bejárták” szerte a Monarchia-korabeli Magyarország területén. Bár voltak közöttük 2-3 évig tárgyalta bonyolult ügyek,³³ a dualizmus-kori váltóperek lefutásának statisztikai feldolgozása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy 35 %-uk 1 éven belül, 20 %-uk 2 éven belül, 10 %-uk 2,5 éven belül mindhárom bírói fórumot megfutotta.³⁴

A váltóból eredő igények érvényesítése tehát a dualizmus korában vagy sommás, vagy pedig rendes peres eljárás keretei között történhetett. Mielőtt a két eljárás közötti különbségekre rátérnénk, rá kell mutatni arra, hogy mindkét eljárástípus esetén beszélhetünk előzetes és érdemleges eljárásról. Váltóügyekben az előzetes eljárás tárgya a bíróság illetékessége elleni kifogás lehetett, amely a sommás eljárás eseteiben a fizetési vagy biztosítási meghagyást tartalmazó határozat elleni kifogásokban, a rendes eljárás alá tartozó esetekben pedig az elleniratban volt előterjesztendő. Ha a bíróság megalapozottnak találta az illetékessége elleni kifogást, erről végzésben határozott anélkül, hogy érdemben érintette volna az ügyet.³⁵

A váltóperek perceseikményeit általában a bírói meghagyások szerint kellett teljesíteni, ezek elmulasztásának pedig súlyos következményei

³³ Egy, a szatmárnémeti királyi törvényszéken 1884-ben indult váltóperben például a budapesti királyi ítélőtábla másodfokon csak 1890 tavaszán hozott döntést, és a Kúria ugyanezen év telén tudott csak jogerős ítéletet hozni. Vö. 76. számú döntvény, Melléklet a Jogtudományi Közlönyhöz (1891/4), 27-28. Ellenpéldaként hozhatunk több olyan váltópert, amelyekben 5 hónap alatt mindhárom fokon határozat született, például a 661. számú döntvény, Melléklet a Jogtudományi Közlönyhöz (1884/47), 372-373.

³⁴ A dualizmus-kori váltóperek közül csak azoknak a hosszát vizsgáltuk, amelyekben a királyi törvényszékek és a királyi ítélőtáblák tanácsai után a Magyar királyi Kúria is határozatot hozott. A váltóperekben az egyes bírósági fokokon hozott ítéleteket a Jogtudományi Közlönyhöz kapcsolt Mellékletekben tették közzé, ezek képezték a szerző statisztikai vizsgálatának alapját.

³⁵ Vö. 22. §

lehettek. Olyan percselekményeknél, amelyek megismétlését megengedték, a mulasztás következménye az volt, hogy az „engedetlen” fél meg kellett hogy térítse a bírói meghagyás elmulasztásából származó költségeket; azoknál a meghagyásoknál azonban, amelyeknek teljesítésére kifejezett vagy törvényen alapuló hátrány kilátásba helyezésével kötelezték a felet, elmulasztásuk – a költségek viselésén kívül – azon következménnyel járt, hogy a meghagyott percselekmény többé nem volt teljesíthető.³⁶ Így, aki bizonyítékait kellő időben nem mutatta be, elvesztette további bizonyítási lehetőségeit, illetve aki ellenfele bizonyítékai ellen a kellő időben nem tett kifogást, e jogával később nem élhetett.³⁷ Hasonlóképp rendelkeztek arról, hogy aki az odaítélt esküt elmulasztotta letenni, azt úgy tekintették, mintha az eskütételt megtagadta volna, azaz az esküvel bizonyítani kívánt tényeket bizonyítatlannak tekintették. Végül pedig kiemelendő az a jogelv, hogy a meghagyás elmulasztásának következményei rendes perorvoslattal nem voltak elháríthatók.

3. A sommás eljárás

Vizsgált korszakunkban több jogszabály is rendelkezett a sommás eljárásra vonatkozó előírásokról. A dualizmus első periódusában a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. tc. II. fejezete (114-127. §) szabályozta a sommás eljárást, melyet a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. törvénycikk módosítása tárgyában hozott 1881. évi LIX. tc. egészített ki; majd 1893-ban törvény született az új sommás eljárásról (1893. évi XVIII. tc.), amely 1894. november 1-én lépett hatályba.³⁸

3.1. Alapelvei

Általánosságban nézve a sommás eljárást lehetőség szerint mentesítették – az alább taglalandó, – a rendes peres eljárást jellemző alakiségektől, így vizsgálatánál a szóbeliséggel, közvetlenséggel, az esetlegességi elv és ügyvédi kényszer hiányával,³⁹ az eljárás folytonosságával és különösen a tárgyalás egységével találkozunk. A szóbeliség és a közvetlenség a bírónak szélesebb pervezetési

³⁶ APÁTHY István, *i.m.*, 33.

³⁷ Ez azonban nem zárja ki azt, hogy helyette a bíró vizsgálja meg a bizonyítékokat. APÁTHY István, *i.m.*, 35.

³⁸ REICHARD Zsigmond, *Az új sommás eljárás köréből*, Jogtudományi Közlöny (1894/29), 227.

³⁹ Ezen elv alól kivételt képeznek a sommás váltóperek, ahol a keresetlevél és minden egyéb perirat érvényességi kelléke az ügyvédi ellenjegyzés. Vö. Ve. 13.§

jogokat biztosított, mint a rendes eljárásban. A tárgyalás egységének elve nemcsak abban mutatkozott meg (alaki értelemben), hogy a felek minden előadása, a perbeszédék és a bizonyítás is ugyanazon szóbeli tárgyaláson mentek végbe, hanem materiális értelemben is, mivel a sommás eljárásban még a fellebbezési tárgyalást is úgy tekintették, mint az első bírósági tárgyalás folytatását, amelyen a rendes eljárásban kizárt *novum*ok akadálytalanul érvényesíthetők voltak.⁴⁰

Reichard Zsigmond budapesti ügyvéd 1894-ben hétről hétre jelentette meg észrevételeit az új sommás eljárást szabályozó törvénnyel kapcsolatosan a Jogtudományi Közlöny hasábjain, hol méltatva, hol kritikai megjegyzéseket fűzve a törvényhozás új eljárásjogi művéhez.⁴¹ Az eljárási alapelvek körében mutatott rá, hogy az új törvény a bíró szabad mérlegelésének az eljárás lefolytatása tekintetében még sokkal tágabb teret engedett, mint a régi sommás eljárásban. Az új törvény a bíróság szabad belátására bízta egyrészt a bizonyítékoknak a konkrét eset körülményei szerinti mérlegelését, másrészt a bíróság ugyanezen körülmények szerint választhatta meg azon eljárást, amelyet a per lefolytatására a legjobbnak tartott.⁴² Az eljárás bírói szabad belátás szerinti vezetésével állt összefüggésben az ítélethozatal módjának szabadsága, azaz a bíróságnak a 102-106.§ szerint jogában állt a peres követelés egyes elkülöníthető részei tekintetében részítéletet és a követelés alapkérdése tekintetében „közbenszóló” ítéletet hozni.⁴³

Az új sommás eljárásról szóló törvény hatályba lépése után két évvel Kecskeméti Emil budapesti királyi albíró foglalta össze és adta közre a sommás eljárásokban gyűjtött szakmai tapasztalatait.⁴⁴ Hosszasan taglalta az új törvény törvénykezésre tett jótékony, üdvös hatását, és a törvény számos szakaszának magyarázatával támasztotta alá, hogy az „nem valami előre csinált mesterkélt dicsőítés útján, hanem intézkedései bevált jóságával nyerte meg a jogász közvéleményt.”⁴⁵ Kiemelte a 33. §-t, amely csírájában fojtotta el a pert rosszhiszeműen elhúzó alperesek addig tapasztalt machinációit. A per gyorsabb lebonyolítást előmozdítónak tekintette a 103. és 106. §-kat, amelyek lehetővé tették, hogy a bíró az innen-onnan előrántott viszontköveteléseket és beszámítási kifogásokat mellőzze, és a keresetet azok elkülönítésével bírálja el. Amellett, hogy a részítéletet a rosszhiszemű alperesek „rémének” nevezte, – Reichardhoz hasonlóan – üdvözölte a

⁴⁰ FAJCSIK Dezső, *A polgári perjog tankönyve*, Budapest, 1907, 132.

⁴¹ A Jogtudományi Közlöny 1894. évi 25., 26., 27., 28., 29., 30. és 31. számában *Az új sommás eljárás köréből* címmel jelentek meg cikkei.

⁴² REICHARD Zsigmond, *i.m.*, 246.

⁴³ *Uo.*, 247.

⁴⁴ KECSKEMÉTI Emil, *Adalékok a sommás eljárás két évi gyakorlatából*, Jogtudományi Közlöny (1896/48), 377-379.

⁴⁵ *Uo.*, 377.

törvény azon rendelkezéseit, amelyek jogokat és eszközöket biztosítanak a bírónak a per egyszerűsítésére és gyors befejezésére. Arra is felhívta azonban a figyelmet, hogy a törvénynek van azért olyan szakasza is, amelyet a felek arra kezdtek használni, hogy a pert elhúzzák: ez a felek személyes megkérdezése illetve kihallgatása.⁴⁶ Bíróként azt szorgalmazta, hogy a fél eskü alatti kihallgatásához csak akkor folyamodjanak a kollégái, ha arra ténylegesen szükség van.

3.2. A sommás váltóper

A sommás eljárás elsősorban a tekintetben különbözött a rendes eljárástól, hogy a bíróság az alperes megidézése és meghallgatása nélkül végzésben arra szólította fel az alperest, hogy végrehajtás terhe mellett három nap alatt teljesítse a felperes kereseti kérelmében foglaltakat. E meghagyást a bíróság nem kellett, hogy megindokolja, de meg kellett benne jelölnie a váltó kiállításának helyét, idejét, a marasztalt felet és azon minőségét, amely alapján őt váltókötelezettség terheli, azaz hogy elfogadóként, kibocsátóként vagy forgatóként marasztalta-e el a bíróság.⁴⁷ A sommás határozatot a felperesnek ügyvédje útján kézbesítették a kereset első példányán, az alperesnek vagy alpereseknek pedig a kereset többi példányai mellett küldték meg.⁴⁸ Ebből az is látszik, hogy a sommás eljárás kezdeményezése esetén is ugyanaz érvényesült, mint a rendes eljárásnál: annyi példányban kellett a keresetet benyújtani, hogy a bíróságon kívül minden alperesnek és a felperesnek is jusson belőle egy-egy példány.

A sommás és a rendes eljárás összevetésekor hangsúlyoznunk kell, hogy a sommás eljárás nélkülözhetetlen feltétele volt az érvényes váltólevél, és a kereseti jog kétségtelen fennállta. Szükséges volt, hogy a követelés és járulékainak megállapítására szolgáló okiratok (váltó, esetleges óvás, árfo-lyamjegyzék, stb.) eredetiben legyenek a keresetlevélhez csatolva, és a váltó ellen „aggály” ne merüljön fel.⁴⁹ Ez azt jelenti, hogy nem lehetett sommás eljárást kezdeményezni olyan váltó alapján, amelyen törlések vagy „vakarások” fordultak elő, amik bár nem teszik a váltót érvénytelenné, de

⁴⁶ A törvény 38. és 95. és köv. §-nak összemosásában, a felek személyes megkérdeztetésének és kihallgatásának összezavarásában látja a perek elhúzódásának indokát. KECSKEMÉTI Emil, *i.m.*, 377.

⁴⁷ Ve. 30. §

⁴⁸ Ve. 15. §

⁴⁹ Ve. 14. §

megkérdőjelezhetik az abból eredő jogokat és kötelezettségeket.⁵⁰ A sommás eljárásnál a bíróságoknak hivatalból kellett figyelembe venniük az elévülést, és azt az alperes érdekében érvényesíteni tartoztak. Bár az 1876. évi váltótörvényünk szerint „az elévülés hivatalból figyelembe nem vétetik,”⁵¹ az indokolhatta az ettől való eltérést, hogy méltányosságból meg akarták kímélni az alperest attól, hogy kifogásait (például az elévülést) csak biztosítási kötelezettség⁵² mellett érvényesíthesse. Az elévülés mellett – az új sommás eljárásról szóló törvény 154. §-a értelmében – a kereskedelmi- és váltótörvényszéknek hivatalból kellett vizsgálnia saját illetékességének fennállását, amelyet az indokolt, hogy a kereskedelmi bírósági illetékességet szakbírósági illetékességnek tekintették. A rendes polgári peres eljárásban irányadó általános illetékességi szabályoktól a 154. § abban is eltér, hogy az a bíróság, amely úgy találta, hogy az ügy nem hozzá lett volna felterjesztendő, nem hozott permegszüntető végzést, hanem az ügy elintézésére illetékes bírósághoz tette át az ügyet.⁵³ Emellett a rendelkezés mellett a jogvita gyorsabb elintézését célozta az is, hogy a kereseti követelés és járulékainak megállapítására szolgáló okiratokat a felperes már a keresetlevélhez köteles volt csatolni, így nem csak az óvást, hanem az előző váltóbirtokos értesítését igazoló postai feladóvevényt is mellékelnie kellett. Az alperes „időhúzását” akadályozta az a rendelkezés, hogy a sommás kereset alapján hozott fizetési vagy biztosítási meghagyás⁵⁴ ellen, – minden jogorvoslat kizárásával⁵⁵ – a kézbesítéstől számítva csak három napja volt kifogásait a per bíróságánál az elleniratra vonatkozó szabályok szerint, az ügyvédi megbízást mellékelve benyújtani.⁵⁶ Ha az alperes nem a bíróság székhelyén lakott, akkor is csak három nap állt rendelkezésére, hogy kifogásait postára adja.⁵⁷

⁵⁰ Apáthy szerint akkor sincs helye sommás eljárásnak, ha a váltón a telepes (a fizetést teljesítő külön személy) nevét kitörölték. APÁTHY István, *i.m.*, 41.

⁵¹ 1876. évi 27. tc. 88. § (CIH).

⁵² A biztosítási végrehajtás olyan előzetes intézkedése a bíróságnak, amely bizonyos feltételek mellett, véghatározattal még meg nem állapított, vagy megállapított de kellő időben beadott kifogások vagy fellebbezés miatti kielégítési végrehajtás útján nem érvényesíthető követelés biztosítása végett rendel el. APÁTHY István, *i.m.*, 108.

⁵³ A bíróság ezen határozata a felek részéről nem volt fellebbezhető, és kötelező volt azon bíróságra is, ahová az ügyet áttették. REICHARD, Zsigmond, *i.m.*, 194.

⁵⁴ A biztosítási végrehajtást – hasonlóan más peres cselekményekhez – a bíróság meghagyás formájában rendelte el. APÁTHY István, *i.m.*, 33.

⁵⁵ Ve. 37. §.

⁵⁶ Ve. 15-16. §.

⁵⁷ A postai kézbesítés ideje a határidőbe nem számított bele. Vö. Ve. 16. §.

A bíróság az alperesi beadvány elbírálására akképp tűzött tárgyalási határnapot, hogy az idéző végzés kézhezvétele⁵⁸ és a tárgyalási határnap között legalább 24 óra kellett hogy maradjon.⁵⁹

Mivel a bíróság az alperesi beadványban foglalt kifogások megalapozottságát a rendes váltóeljárás szerinti tárgyaláson vizsgálta meg, most át kell térnünk a dualizmus-kori polgári perrend „rendes eljárásának” rövid bemutatására.

4. A rendes eljárás

4.1. Alapelvei

A rendes eljárást általában az írásbeliség, a pertári kezelés, a közvetettség, a formaszerűség és a tagoltság, végül az ügyvédi kényszer jellemezte. Az írásbeliség azt jelentette, hogy a bíróság csak azt vehette figyelembe, amit a felek írásban terjesztettek elé. Mivel a bírói döntés alapját iratok képezték, amelyet a bíró elvonulva alaposan fontolóra vehetett, nem volt szükséges a felekkel érintkeznie, a felek illetve képviselőik egy külön hivatal, a pertár illetve a pertárnok útján terjesztették a bíróság elé és közölték egymással perirataikat, amely korabeli kifejezéssel élve a pertári kezelést jelentette.⁶⁰ A közvetettséget nemcsak ezen körülmény adta, hanem az is, hogy a bizonyítást nem a per bírósága vette fel, ezt a bíróság egy kiküldött tagja végezte, a bizonyítás eredményéről pedig a bíróság nem közvetlen észlelése, hanem a bizonyításról felvett jegyzőkönyv alapján határozott. Ennek a megszakítottságnak köszönhető az eljárás tagoltsága, azaz hogy az eljárás tárgyalási, bizonyítási és határozathozatali szakokra oszlott, amelyet később a fellebbviteli szak egészíthetett ki. Mivel az írásbeli eljárás a közvetettségénél fogva alig engedett befolyást a bírónak a pervezetés tekintetében, és fennállt annak veszélye, hogy a vég nélküli iratváltásokkal a felek késleltetni igyekeznek a bírói döntést, korlátozták a periratok számát, meghatározták, hogy a felek mely természetű előadásait (kérelmek, nyilatkozatok, bizonyítékok) mely periratokban terjeszthetik elő,⁶¹ amely az esetlegességi elvnek felelt meg.⁶²

⁵⁸ Az idéző végzést az alperesi beadvány egy példányával a felperes ügyvédjének, az alperesi oldalon pedig helybeli meghatalmazottjának, illetve a részére kinevezett gondnoknak (a Ve. 16. § alapján) kézbesítetteti a bíróság.

⁵⁹ Ve. 19. §.

⁶⁰ FALCSIK Dezső, *i.m.*, 131.

⁶¹ 1868. évi 54. tc. 128. §. „A rendes eljárásban mindenik félnek rendszerint két perirat engedtetik, t. i. felperesnek a kereset és válasz, alperesnek az ellenirat és viszonzválasz. Ha a felperes felelni kíván a viszonzválaszra: még egy végíratot adhat be, melyre alperesnek joga van ellenvégíratban felelni” (CIH).

Végül pedig azon oknál fogva, hogy a formaszerű rendes eljárás ismerete nem volt a laikus felektől elvárható, az eljárást az ügyvédi kényszer is fémjelezte.⁶³

4.2. Rendes eljárás a váltóperekben

A váltóügyekben a rendes eljárás a peres eljárás azon fajtája volt, amelynél a bíróság az alperes szabályszerű megidézése és (ha megjelenik,) meghallgatása után határozott a kereseti kérelemről. A váltóbíróságok a hatáskörükbe tartozó ügyekben általában a rendes eljárás keretei között jártak el, de helye volt ezen eljárásnak akkor is, ha nem találták indokoltnak a kért sommás eljárás indítását, vagy ha a felperes keresetében rendes eljárás lefolytatását kérte, illetve ha a kibocsátott fizetési meghagyás hatálytalanná vált.⁶⁴ Ezen kívül a fellebb már említett esetben is, ha tehát a váltókeresetre hozott bírósági meghagyás ellen a marasztalt fél kifogást terjesztett elő, arról rendes eljárásban kellett a váltóbíróságnak döntenie.

Ha a rendes eljárás nem a sommás eljárás kiegészítésére szolgált, akkor a rendes eljárás a keresetlevél beadásával kezdődött, és a bíróság (ha illetékesnek találja magát), tárgyalási határnapot tűzött ki, erről pedig a feleket a törvénykezési rendtartás (1868. évi LIV. tc.) 111. §-ban megállapított következmények terhe mellett megidézte.⁶⁵ Lényeges körülmény, hogy a váltóperekben minden fél köteles volt ügyvédet fogadni és általa képviseltetni magát; ha a fél ügyvéd nélkül jelent meg a tárgyaláson, a bíróság a felet meg nem jelentnek tekintette.⁶⁶

Ha a bíróság a sommás kereseti kérelem teljesítése helyett tárgyalást tűzött ki, az idéző végzésben a felperest a sommás marasztalás megtagadásának indokairól is értesíteni kellett,⁶⁷ az alperessel viszont nem volt szabad ezen indokokat közölni, ugyanis a sommás keresetre hozott idéző végzés nem

⁶² FALCSIK Dezső, *i. m.*, 132.

⁶³ A váltóperekben az értékhatárhoz kötött ügyvédkényszerről lásd alább.

⁶⁴ APÁTHY István, *i. m.*, 44.

⁶⁵ 1868. évi LIV. tc. 111. §. „Ha az alperes törvényszerű megidézése folytán a sommás eljárásban kitűzött tárgyaláson (115. §) vagy rendes eljárásban a perfelvételre kijelölt határnapon (130. §) a kiszabott órán túl még két óra alatt meg nem jelenne: a keresetben felhozott tények és állítások, – amennyiben magának a felperesnek bizonyítékai által meg nem cáfoltnak, valóknak tartandók, s alperes a felperesi kérelemhez képest meg nem jelenése miatt elmarasztalendő. Ha ellenben a felperes nem jelent meg, és az alperes, az eljárás szabályai szerint védelmét előterjeszti: a védelemre felhozott ténykörülmények, a mennyiben a keresetlevélhez mellékelte bizonyítékok által meg nem cáfoltnak, szintén valóknak tartandók, s ha ezek által a kereseti jog megerősíttetik, felperes keresetével elutasítandó. A költséget mindkét esetben a vesztes fél viseli” (CIH).

⁶⁶ Ve. 13. §.

⁶⁷ Ve. 20. §.

szolgálhatott arra, hogy jelezze az alperesnek a kereseti kérelem ellen használható kifogásokat.⁶⁸

A tárgyalási határnapot a bíróságnak úgy kellett kitűznie, hogy a bíróság székhelyén lakó alperesnek az idéző végzés átvétele és a határnap között legalább 24 óra, a bíróság székhelyén kívül lakó alperesnek pedig a megjelenéshez elég idő maradjon, mindazonáltal a törvény „rövid” határidőt ír elő a tárgyalás kitűzésére.⁶⁹

A rendes eljárásnak a perrendtartási törvény szerint két faja volt ismert: a szorosabb értelemben vett írásbeli (iratváltásos) tárgyalás, és a jegyzőkönyvi tárgyalás, amely szintén írásbeli, de a tárgyalás részleteiben jelentős különbségek mutatkoztak az előzőhöz képest.

Írásbeli tárgyalás esetén a tárgyalás a keresetre küldött periratokkal (az ellenirat, a válasz, a viszontválasz, esetleg a végirat és ellenvégirat⁷⁰), iratváltás útján zajlott. A periratokat 15-15 napi időközönként kellett beadni meghatározott sorrendben, és az iratváltás addig folytatódott, amíg a tárgyalás a törvény által engedett összes perirat beadásával be nem fejeződött. A periratok tartalmáról a bíróság csak akkor értesült, amikor a pertárban összegyűlt percsomót a pertárnok határozathozatal végett neki bemutatta.⁷¹

Ezzel szemben a jegyzőkönyvi tárgyalásnál a feleknek a keresetre következő összes előadásait egy jegyzőkönyvbe foglalták össze, amely csak egy példányban készült el a bíróság részére⁷² úgy, hogy a felek a törvényben megállapított rövid határidőben (három illetve öt nap alatt⁷³) kötelesek a formális – általunk fentebb felsorolt – periratokra megállapított sorrendben perbeli előadásait (itt is ellenirat, válasz, viszontválasz, stb.) megjelölve a jegyzőkönyvbe beírni. A bíróság pedig a kereset és a jegyzőkönyv alapján hozza meg határozatát.

A váltóeljárásról szóló igazságügyminiszteri rendelet 20. §-a alapján a váltóperek a jegyzőkönyvi eljárás szerint voltak tárgyalandók. Az alperesnek joga volt a tárgyalás első napján az eredeti váltó megtekintése után módosítani a

⁶⁸ APÁTHY István, *i.m.*, 45.

⁶⁹ Ve. 19. §.

⁷⁰ 1868. évi 54. tc. 128. §. Lásd 61. jegyzet.

⁷¹ FALCSIK Dezső, *i.m.*, 133.

⁷² A felek szintén e jegyzőkönyvből értesültek egymás előadásairól.

⁷³ 1868. évi LIV. tc. 148. §. „A felek tartoznak a jegyzőkönyvet a törvény vagy egyesség által kiszabott időben, - s ha a törvény rövidebb vagy hosszabb határidőt nem rendelt volna, a megjelenés napjától számítandó három nap alatt befejezni. Ezen határidőt a pertárnok úgy osztja fel a felek között, hogy egy-egy perbeszéd beírására egy napnál többet igénybe egyik fél se vehessen.” (CIH) A Ve. 20.§-a szerint pedig öt nap alatt kell a váltópereket befejezni: 20. §. „A jegyzőkönyvi tárgyalás a 3. § 1. 3. 4. és 5. pontjaiban említett perekben, melyekben végiratnak és ellenvégiratnak is helye van, a mennyiben a felek kölcsönös beleegyezéssel hosszabb határidőt nem alapítottak meg, rendszerint öt nap alatt fejezendő be” (CIH).

kifogásait vagy ezeket pótolni, és bizonyítékait előterjeszteni. Mindkét felet két perirat illette meg, a felperest a keresetlevél és a válasz, az alperest pedig az ellenirat és a viszontválasz. Ugyanezen szakasz rendelkezik arról is, hogy váltókeresetek esetében végiratnak és ellenvégiratnak is helye lehetett, de az eljárást öt nap alatt be kellett fejezni. Ha azonban a felek ebben megállapodnak, ennél hosszabb határidő is megállapítható. Azzal, hogy rendeletben rögzítették a szoros eljárási határidőket, megvalósult a váltóperek gyors bonyolítását célzó alapelv, amelyet azzal egészítettek ki, hogy a tárgyalás elhalasztásának csak egyszer és csak kivételes esetben adtak helyt.⁷⁴

5. Az új polgári perrendtartás létrejötte

Amikor 1868-ban a polgári törvénykezési rendtartást megalkották, csak a legégetőbb problémákon kívántak segíteni, addig, míg a végleges reformot meg nem valósítják. Nem gondolták volna, hogy az ideiglenesség több mint negyven évig fog tartani.⁷⁵ Több toldozás-foldozás, részleges reform született, de az új polgári perrendtartás előkészítésére várni kellett. Pauler Tivadar igazságügyminiszter 1880-ban – a képviselőház ez évben hozott határozata alapján – Plósz Sándort bízta meg a tervezet előkészítésével, aki 1885-re készült el az első, még csonka tervezettel. Szilágyi Dezső javaslatára ezt a szöveget átdolgozták, és mint teljes polgári perrendtartást indoklással együtt 1893-ban közzétették. A képviselőház asztalára azonban csak 1902-ben került, amikor azt maga Plósz Sándor, mint miniszter tette le oda. Az igazságügyi bizottság több hónapon át tárgyalta a javaslatot, de politikai bonyodalmak miatt még mindig nem került sor a képviselőházi vitára. Günther Antal igazságügyminiszter a képviselőház 1907. október 17-én tartott ülésén újra benyújtotta a polgári perrendtartás új javaslatát, amely az Plósz-féle 1902-es változatot vette alapul, de ezen több, különösen az igazságügyi politika szempontjából mélyebbre ható módosítást tett.⁷⁶ 1907-ben végül megkezdtek a tárgyalását, és már ebben az évben világossá vált: a legjelentősebb módosítás a királyi járásbíróságok hatáskörének jelentékeny, 1000 koronáról 2500 koronára való kiterjesztése lesz, amellyel nagy lépést tesznek az egyesbírói rendszernek az elsőfokon való általánossá tétele felé. Térfi Gyula igazságügyi minisztériumi osztálytanácsos

⁷⁴ Akkor volt erre kivételesen lehetőség, ha a felperes nem volt képes azonnal helyhatósági igazolvánnyal igazolni, hogy az örökösök ismeretlenek vagy hollétük ismeretlen. APÁTHY István, *i.m.*, 47.

⁷⁵ MAGYARY Géza, *Észrevételek a polgári perrend törvényjavaslatához*, Jogtudományi Közlöny (1910/39), 325.

⁷⁶ TÉRFI Gyula, *A polgári perrendtartás új javaslata*, Jogtudományi Közlöny (1907/43), 356.

egy tanulmányában azt valószínűsítette, hogy a vagyoni jogi pereknek csak a 3-5 %-a marad majd meg a törvényszék elsőfolyamodású hatáskörében,⁷⁷ így ezen bíróságok működésének súlypontja a fellebbviteli bíraskodásra helyeződik, az alsófokú bíraskodás súlya pedig a járásbíróságokra száll majd át. Az itt folyó ítélkezés helyességének és gyorsaságának biztosításaként az 1000 koronát meghaladó pertárgyértékű ügyeknél kötelező ügyvédi képviselést hoz be a javaslat.⁷⁸ Váltóperekben még tovább megy, és 200 koronában állapítja meg azt az értékhatárt, amely felett ügyvédkényszert rendel a javaslat, arra hivatkozva, hogy aki váltóval dolgozik, az viselheti az ügyvédi képviselést költségeit, és különben sem törvényhozási érdek a váltó használatán könnyíteni és ekként a váltóval való élést az alsóbb osztályokra⁷⁹ előmozdítani.⁸⁰ A képviselőházi vitával párhuzamosan jelent meg hétről hétre a korabeli jogászság véleménye, kritikai megjegyzése és számos javaslata a Jogtudományi Közlöny oldalain. A járásbírósági hatáskör kiterjesztésével kapcsolatosan felmerült aggodalmak cáfolatára ragadott tollat Fodor Ármin királyi ítélőtáblai bírósági elnök, aki az európai (francia és német) törvényhozás irányába illeszkedőnek tartotta az egyes bíróságok törvényjavaslatbeli térfoglalását,⁸¹ és azzal nyugtatta a járásbíróság teherbírásiában kételkedőket, hogy az ide kinevezendő egyes bírák azon idősebb bírák közül kerüljenek ki, akik a törvényszéknél elég tapasztalatot szereztek, és képesek arra, hogy egyedül bíraskodjanak. Hangsúlyozta továbbá, hogy eltekintve a 100 koronát meg nem haladó csekély perekről, a javaslat az összes járásbírósági ügyben és értékre tekintet nélkül minden törvényszéki ügyben is háromfokú bíraskodást biztosít: a 2500 koronát meg nem haladó perekben, ha járásbírósági hatáskörbe tartoznak, elsőfokon a járásbíróság, másodfokon a törvényszék, 100 koronán felül pedig harmadfokon a királyi tábla fog ítélkezni.⁸²

⁷⁷ Lakatos Gyula budapesti ügyvéd 6-7 %-re tette azon ügyek arányát, amelyeket elsőfokon a törvényszékek tárgyalnak. LAKATOS Gyula, *A perrendtartás a parlamentben*, Jogtudományi Közlöny (1910/50), 436.

⁷⁸ TÉRII Gyula, *i.m.*, 357.

⁷⁹ Az alsóbb osztályok váltóhasználati lehetőségéről bővebben vö. BABJÁK Ildikó, *Békebeli pengeváltás a váltóképességről a Jogtudományi Közlöny hasábjain*, Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXIV, Miskolc, 2007, megjelenés alatt és BABJÁK Ildikó, *Az írástudatlanok aránya és váltóképessége a dualizmus idején*, AETAS (Történettudományi Folyóirat), Szeged, 2008/1. szám, megjelenés alatt.

⁸⁰ TÉRII Gyula, *i.m.*, 358.

⁸¹ Arra hivatkozott, hogy az eljárást minél inkább egyszerűbbé és olcsóbbá kell tenni. A megnövekedett bírói személyzetet sehol sem akarják szaporítani, és nem csak pénzügyi szempontból, hanem azért is, mert a bírák mennyisége rendszerint fordított arányban áll azok minőségével. FODOR Ármin, *A járásbíróság hatáskörének kiterjesztése a polgári perrendtartás törvényjavaslatában*, Jogtudományi Közlöny (1907/51), 437.

⁸² FODOR Ármin, *i.m.*, 438.

Már a javaslat 1. §-a heves tiltakozást váltott ki a jogászi közvéleményben, ez ugyanis az általános járásbíróági értékhatárt 1000 koronáról eredetileg 3000 koronára emelte volna fel,⁸³ és kibővítette azoknak az ügyeknek a körét, amelyek az értékre tekintet nélkül tartoznak a járásbíróság hatáskörébe. Többek között Magyary Géza egyetemi tanár is arra mutatott rá, hogy az értékhatár túlzott felemelésével a törvényszékeknek alig lesz mit elbírálniuk, és minden helyes bírósági rendszer alaptétele inkább az arányos munkamegosztás kellene, hogy legyen.⁸⁴ Állítását az alábbi összehasonlítással támasztotta alá: 1908-ban 699.373 sommás per érkezett a bíróságokhoz, a törvényszékeknél pedig 186.589 polgári per indult,⁸⁵ ezek összevetéséből megállapította, hogy a sommás perek a polgári perek valamivel több, mint 78 %-át tették ki. Ebből a jövőre következtetve arra jutott, hogy az értékhatár-növelés a járásbíróági ügyek számát még 10 %-al fogja megnövelni, így az arány legalább 88 %-ra emelkedik majd. Kétkelkedett abban, hogy a járásbíróági szervezet elbírja-e majd a javaslat szerinti rendkívül tág hatáskört.⁸⁶ Azt is megvizsgálta, hogy az 1908-ban indított sommás perek fele (340.910) volt 1000 koronán aluli pertárgyértékű, és ugyanezen évben 142.723 váltópert indítottak. Erre ugyan nem voltak statisztikai adatai, de azt feltételezte, hogy ezen nagy számú perek legalább fele volt 100 koronán aluli, vagyis legalább fele volt kis perértékű per. Kitért a törvényszékek, mint elsőfokú bíróságok megnövekedett forgalmára is: míg 1904-ben a törvényszékek előtt 111.188 pert indítottak,⁸⁷ addig négy év múlva ezen perek száma 183.234-et tett ki. Az erős felduzzadást a váltóperek okozták, ugyanis míg ezek száma 1904-ben 77.628 volt, addig 1908-ban számuk 142.723-ra, tehát majdnem kétszeresre emelkedett. Feltéve továbbra is azt, hogy ezek értéke túlnyomó részben 1000 koronán alul van, kijelölve látja reformok irányát: a törvényszékeket úgy általában kell megszabadítani a 1000 koronán aluli perektől, és ennyi elég is lenne, mert az ország gazdasági helyzete és a törvényszékek ügyforgalma nem teszi indokolttá (a járásbíróságokat jellemző) egyesbíróági hatáskörök nagyobb kiterjesztését.⁸⁸

⁸³ A Plósz-féle eredeti javaslat emelte volna 3000 koronára a járásbíróági értékhatárt, de az igazságügyi bizottság 2500 koronát állapított meg, amelyhez a miniszter is hozzájárult, és keresztül is ment, szemben Haller István 1500 koronát javasoló módosításával. LAKATOS Gyula, *i.m.*, 435.

⁸⁴ MAGYARY Géza, *i.m.*, 326.

⁸⁵ Az előző évről folyamatban maradt pereket mindkét esetben figyelmen kívül hagyta. MAGYARY Géza, *i.m.*, 325.

⁸⁶ *Uo.*

⁸⁷ A telekkönyvi pereket nem számította ide Magyary. MAGYARY Géza, *i.m.*, 326.

⁸⁸ *Uo.*

Schubert Ignác budapesti ügyvéd is túl magasnak tartotta a tervezett 3000 koronás értékhatárt, ugyanis – mutatott rá cikkében⁸⁹ – a felek azért vették inkább igénybe kikötés alapján a sommás eljárást, mert ott megvalósult a szóbeliség és közvetlenség elve, de ha a királyi törvényszékek is ezen elvek mentén tárgyalnának, akkor megszűnne az az ok, ami miatt a felek inkább a járásbíróóság illetékességét kötötték ki. Szerinte elesne azon további ok is, hogy a felek a rendes eljárás hosszadalmassága, a számtalan halasztás lehetősége folytán a pert évekre elhúzhatták, ami miatt a jogbizonytalanság nyomasztó terhét hosszan kellett, hogy viseljék. Aggodalmát fejezte ki továbbá afelett, hogy azzal, hogy a kereskedelmi és váltópereket a járásbíróóságra nézve megállapított értékhatáron belül jórészt amúgy is a járásbíróóság hatáskörébe utalták, olyannyira megnő a járásbíróóság munkaterhe, hogy félő lesz: a járásbíróóságok, amelyek az ügygel éppen a legalaposabban kénytelenek foglalkozni, vagy nem fognak kellő gondot fordítani az alapos elintézésre, vagy túlterhelés folytán azok gyors elintézésében akadályozva lesznek. Ez pedig azzal járhat, hogy míg eddig csak a bonyolultabb perek elintézése vett éveket igénybe, addig ezután az egyszerű behajtási perek – ahol ha az alperes védekezik – évek során sem fognak befejeződni.⁹⁰

Nem kevésbé vitatott pontja volt a törvényjavaslatnak a 94. §, amely a járásbíróósági perekben, ha a pertárgyérték meghaladja az 1000 koronát, váltóperekben pedig a 200 koronát, kötelezővé teszi az ügyvédi képviselést. Magyary szerint az ügyvédkényszer a bírósági szervezettel, és nem a perek értékével összefüggő intézmény; vannak bíróságok, amelyek szervezetüknél fogva olyan nehézkesek, hogy nem alkalmasak arra, hogy a jogban járatlan felek velük ügyvédi képviselést nélkül érintkezzenek,⁹¹ de a törvényjavaslat eltér ettől az elvtől, és az ügyvédi kényszert az ügyek értékével hozza összefüggésbe. Magyary bár elismeri, hogy a javaslat az ügyvédi körök régi óhaját teljesíti azzal, hogy kereseti forrást biztosít nekik, de javaslata szerint az ügyvédek érdekeit az eljárási szabályok keretein belül, viszont más úton kellene megvédeni. A 95. § 2. és 3. pontjának⁹² megszorítását ajánlotta, amely különösen a 200 koronán aluli váltóperekre tekintettel lett volna kívánatos.⁹³

⁸⁹ SCHUBERT Ignác, *A polgári perjog reformja*, Jogtudományi Közlöny, (1910/39), 331-332.

⁹⁰ *Uo.*, 332.

⁹¹ MAGYARY Géza, *i.m.*, 327.

⁹² 1911. évi I. tc. 95. § „Ha a fél nem személyesen jár el, a járásbíróóság előtt meghatalmazottul rendszerint csak ügyvédet nevezhet. Ha az ügyvédi képviselést nem kötelező, az ügyvéden kívül mint meghatalmazott képviselheti:

1. a felmenő ágbeli rokon lemenő ágbeli rokonát és viszont, a férj nejét és nejének felmenő vagy lemenő ágbeli rokonát, a nő férjét, a testvér testvérét és a pertárs pertársát;

Balog Arnold budapesti ügyvéd Jogtudományi Közlönyhöz eljuttatott írása a Magyar Jogászegylet 1910. évi ülésén, a perrendtartási törvényjavaslattal kapcsolatban felmerült aggályait és javaslatait tolmácsolta.⁹⁴ A Jogászegylet lelkesen demonstrált a kereskedelmi- és váltótörvényszék fenntartása mellett, mely igényhez az Ügyvédi Kör értekezlete és válaszmánya is csatlakozott. A törvényjavaslat ugyanis attól félve, hogy e bíróságok kereskedelem-barát szelleme a többi hivatás és osztály kárára lenne, megszüntetné a kereskedelmi- és váltóbíróságokat. Balog rámutat, hogy az ipar és a kereskedelem a forgalomnak és a pereknek több mint a felét (Budapesten a háromnegyedét) adja, ezért indokolt lenne az ipari és kereskedelmi forgalomból eredő perek részére külön eljárást megállapítani és ezen ügyekre Budapesten külön bíróságot felállítani. Arra alapítja javaslatát, hogy a kereskedelmi- és váltótörvényszék fenntartását az is indokolja, hogy a fővárosban van a kereskedelmi- és váltóperek nagy tömege, és itt van a kereskedelmi cégek, a részvénytársaságok és szövetkezetek feletti felügyelet szükségessége. Kifejezi továbbá azon félelmét, hogy az új polgári perrendtartásra való átmenet nehézségeit csak tetézné az a rombolás, amelyet a kereskedelmi- és váltótörvényszék megszüntetése okozna a bírósági szervezetben.⁹⁵

Horváth Jenő szombathelyi ügyvéd is gyakorlati tapasztalatai alapján fogalmazta meg azon kritikáját, hogy a bírói határozatokban a törvényjavaslat szerint megállapítandó teljesítési határidőre nézve megszabott 15 nap sok esetben nagyon hosszú. Rövidebb teljesítési határidőt javasol szabni, vagy pedig már 15 napon belül is valamely biztosíték nyújtását tartja szükségesnek. A jogvita gyors és megnyugtató lezárását szorgalmazza azon észrevétele is, amellyel helyteleníti azt a megkülönböztetést, hogy a járásbírói ítélet három, a törvényszéki ítélet nyolc nap alatt foglalandó írásba. Mivel mindkét bíróság ítélete ellen 15 nap van a fellebbezésre, nem tartja indokoltnak, hogy más-más időtartam legyen szabva a két különböző törvénykező szerv határozata elleni fellebbezés előkészítésére.⁹⁶

2. a gazdasízt, az erdőízt és a bányízt, valamint az, a ki valamely ingatlan kezelésével járó ügyletek kötésére állandóan meg van hatalmazva, a gazdaságból vagy az ingatlan kezeléséből eredő ügyekben azt, a kinél alkalmazva van;

3. a kereskedőnek az üzletben állandóan alkalmazott kereskedelmi meghatalmazottja és az iparosnak üzletvezetője az üzletből származó perekben főnökét..." (CIH)

⁹³ MAGYARY Géza, i.m., 328.

⁹⁴ BALOG Arnold, *A polgári perrendtartás törvényjavaslata a képviselőház előtt*, Jogtudományi Közlöny (1910/45), 385-387.

⁹⁵ Uo., 385.

⁹⁶ HORVÁTH Jenő, *Gyakorlati jegyzetek a perrendtartási javaslatához*, Jogtudományi Közlöny (1910/42), 362.

Fodor Ármin a javaslat méltatásaként végül rámutatott: Plósz egyik legnagyobb érdeme, hogy a polgári perrendtartás javaslata, amellet, hogy megtartotta eredeti struktúráját, minden eddigi átdolgozásnál jobban megtelt azzal a szociális és erkölcsi elemmel, amely nélkül „a perrendtartás reménytelen formalizmusba merülne.”⁹⁷

A hosszúra nyúlt előkészületek után a képviselőház végül 1910. november 28-i ülésén a polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslatot harmadik olvasatában elfogadta, de ezzel nem csillapodott a korabeli jogászság többségének felháborodása, amelyet Lakatos Gyula budapesti ügyvéd a következők szerint tolmácsolt. A javaslat egyik hibájának rója fel az egységesítésre való túlságos törekvést. A szóbeliség behozatalával, amely erősen demokratizálja a jogszolgáltatást, szerinte a társadalom képviselőinek is be kellett volna jönnie az igazságszolgáltatásba, és nem kellett volna eltörölni a kereskedelmi ülnöki intézményt. Az eddigi írásbeli tárgyalási elv miatt ugyan nem sok szerepet kaptak, de a szóbeli eljárás korában az üzleti élet gyorsan változó, liberális felfogását, „a *ius aequumot vihatték volna be a bíró poros aktái közé*.”⁹⁸ Kifogásolja továbbá, hogy az új törvény rendszere deduktív, pedig az élet jobban kedvez az induktív, tapasztalaton alapuló jogalkotásnak, ezért első fokon általánossá lehetett volna tenni a kereskedelmi szakszíri tanácsokat. Ehelyett teljesen elejtették a bírói szervezetben a szakszíri elvét, megszüntették a kereskedelmi- és váltótörvényszéket. Öröndetesnek találta viszont, hogy az eredetileg tervezett 3000 koronás járásbíróági értékhatárt 2500-ra szállították le, hogy elhagyták az ellentmondást, mint jogorvoslati formát, amely a perek elhúzásának biztos és kényelmes eszköze volt, továbbá örömmel vette tudomásul, hogy az igazságügy miniszter ígéretet tett arra, hogy a járásbíróágoknál tapasztaltabb bírákat fog alkalmazni, a fiatalabb bírákat és albírákat pedig lehetőség szerint törvényszéki tanácsokba fogja beosztani.⁹⁹

Lakatos ezen megnyilvánulására Félix Antal, a szolnoki királyi törvényszék elnöke azonnal reagált, és már a következő heti Jogtudományi Közlönyben közzé tette: épp hogy erősíteni kell a törvényszékek szakmai színvonalát, ugyanis a legfontosabb ügyek elsőfokú elintézése a törvényszékek hatáskörében maradt, és ezen bírói fórumok másodfokú bíraskodási hatásköre nagymértékben ki lett terjesztve olyan ügykörökre is (például váltóperek), amelyeknél a törvényszékek eddig másodfokon nem jártak el, azaz a törvényszékek több ügykörben is a királyi táblák helyébe lépnek. Mindezekre tekintettel szaktanácsok szervezését javasolja, ugyanis az életviszonyok

⁹⁷ FODOR Ármin, *A polgári perrendtartás*, Jogtudományi Közlöny (1910/48), 413.

⁹⁸ LAKATOS Gyula, *i.m.*, 435.

⁹⁹ *Uo.*, 436.

fejlődésével a jogszolgáltatásban is csak a speciális szaktudás felelhet meg az igényeknek.¹⁰⁰

6. Változások a váltóeljárásban az új polgári perrendtartás nyomán

A váltóperek szempontjából azonban nem csupán az módosította az igényérvényesítés folyamatát, hogy elküldték a kereskedelmi ülnököket, hogy megszűnt a kereskedelmi- és váltóbíróság, és az esetek nagy részében járásbírók jártak el váltóperekben, ahol már nemcsak a felperes, hanem az alperes is ügyvédet kellett valljon, ha a pertárgyérték meghaladta a 200 koronát, hanem az is, hogy az új perrendtartás (1911. évi I. tc.) hatályba lépése után a váltóperekben másodfokon a királyi törvényszékek is dönthettek.¹⁰¹

Vizsgáljuk meg azonban alaposabban, hogy hogyan változtak meg a váltó-igényérvényesítés bírói fórumai az új polgári perrendtartás 1914. évi hatályba lépésével! Míg a 2851/1881. I.M. sz. rendelettel szabályozott váltóeljárás a váltóperek kizárólagos hatáskörét világosan megállapította, és első folyamodású bírósággént a törvényszékeket, illetve a budapesti kir. kereskedelmi- és váltótörvényszéket jelölte ki, az új Pp. életbe léptetéséről szóló jogszabály (Ppé.) 3. §-a ezt a váltóeljárást hatályon kívül helyezte, 84. §-a pedig a budapesti kereskedelmi- és váltótörvényszék működését megszüntette. A váltóeljárás helyett jött a mindent felölelő új polgári perrendtartás, a kereskedelmi- és váltótörvényszék helyett pedig a budapesti királyi törvényszék kereskedelmi szakosztálya; közben pedig a váltóper, mint ilyen és a váltóbíróság mint szakbíró észrevétlenül eltűnt anélkül, hogy ezt kifejezetten kimondta volna akár a Pp., akár a Ppé. A váltóper – eltekintve az anyagi váltójogból folyó különbségektől, mint például a bizonyítási teher, – épp olyan polgári per lett, mint bármely pénzkövetelést érintő per, amely érték szerint igazodik a járásbíróhoz vagy a törvényszékhez. És sem a Pp. 1. és 2. §, sem a Ppé. a váltó esetén külön hatáskört nem ír elő, csakis a Pp. 758.§ 4. pontja tartalmazott olyan intézkedést, amely váltóperben értékre tekintet nélkül kizárja a községi bíróság hatáskörét. Burghart István budapesti királyi aljárásbíró ebből éppen azt a következtetést vonta le, hogy váltóperben a Pp. szabályai alkalmazandók,

¹⁰⁰ FÉLIX Antal, *A törvényszékek helyzete a polgári perrendtartás életbeléptetése után*, Jogtudományi Közlöny (1910/52), 455-456.

¹⁰¹ Hogy az új polgári perrendtartás hatályba lépése után eljárhatnak-e, illetve el kell-e járniuk a királyi törvényszékeknek, mint kereskedelmi- és váltóbíróságoknak a hatályba lépés előtt megindított perekben, Baruch Ernő kaposvári királyi törvényszéki bíró szerint attól függ, hogy az irányadó 2851/1881. I.M. sz. rendelet 3. és 11. §-ait eljárási, szervezeti vagy ügyviteli rendelkezésnek tekintjük-e. BARUCH Ernő, *A kir. törvényszékek, mint kereskedelmi és váltóbíróságok a Pp. életbeléptetése után*, Jogtudományi Közlöny (1915/9), 111.

így tehát ahol a Pp. megengedi hatáskör kikötését, ott a hatáskör a váltóperben is kiköthető, ezért megfontolandónak tartaná megengedni, hogy váltót tőzsdebíróság előtt pereljenek, legalábbis 2500 koronán felüli érték esetén.¹⁰²

Az új Pp.-vel olyan eljárásjogi alapelvek honosodtak meg igazságszolgáltatási rendszerünkben, amelyek nemcsak a boldog békeidők váltóeljárásait jellemezték, hanem napjaink polgári peres eljárásának jellegét is meghatározzák. Az egyik ilyen elv a közvetlenség, mely a bíróságnak a felekkel való érintkezésére vonatkozik, és amely a modern perjogokban főszabályként érvényesül, míg a közvetettség csak kivételesen merül fel.¹⁰³ Ahogyan napjainkban, úgy a dualizmus utolsó periódusában mind a járásbíróságok, mind pedig a törvényszékek előtti tárgyalás szóbeli volt, a másik alapelv tehát a szóbeliség. Ez azt jelenti, hogy a felek szóbeli előadásának szabadnak és kimerítőnek kell lennie, de akkoriban még az a megszorítás érvényesült, hogy nem engedték meg az iratok felolvasását, vagy az azokra való hivatkozást.¹⁰⁴ A fellebbezés és a felülvizsgálat szerkezete tárgyában a korabeli polgári perrendtartásban általában azon elv érvényesült, hogy minél magasabb fokú a bíróság, annál kevésbé van szükség a szóbeliségre. A közvetlenség tekintetében a bírósági fokok szerint többféle különbség tapasztalható. A járásbíróságok előtti eljárásban érvényesült legerősebben a közvetlenség,¹⁰⁵ a törvényszéki eljárásban a megkeresésen kívül kivétel volt még a bizonyítás felvétele kiküldött bíró által. Ebben az eljárásban a szóbeli tárgyalást mindig az ítéldbíróság, azaz az ítélotanács előtt kellett megtartani. Minthogy a fellebbezési eljárást az elsőfokú eljárás folytatásának tekintették, ebben az eljárásban a közvetlenség tekintetében ugyanazon elveket alkalmazták mind a törvényszékek, mind a felsőfokú bíróságok előtti eljárásban. Itt is állt az a tétel, hogy minél magasabb a bíróság, annál kevesebb a szükség a közvetlenségre.¹⁰⁶

7. A váltókövetelések érvényesítése napjainkban

„Az iratokból megállapítható, hogy a jelen per váltótartozás megfizetése iránt indult. A Pp. 124. §-ának (3) bekezdése szerint váltóperben soron kívül kell eljárni, az érvényesítés

¹⁰² BURGHARDT István, *Váltóper és tőzsdebíróság?*, Jogtudományi Közlöny, (1915/10), 124.

¹⁰³ Magyary egy tanulmánya szerint az 1911. évi polgári perrendtartásunk az osztrák és a német forma előnyeit igyekszik egyesítve érvényre juttatni. Benne a szóbeliség mellett az írásbeliség nagyobb szerephez jut, mint a német, de kisebbhez, mint az osztrák perrendtartásban. MAGYARY Géza, *A szóbeliség és közvetlenség alapelvei az új polgári perrendtartásban*, Jogtudományi Közlöny (1912/40), 348.

¹⁰⁴ 1911. évi I. tc. 219. §

¹⁰⁵ Ez alól csak a megkeresett bíró által felvett bizonyítás a kivétel.

¹⁰⁶ MAGYARY Géza, *A szóbeliség és közvetlenség alapelvei*, i.m., 350.

*módjában is privilegizált követelés iránt indított perben tehát minden intézkedést soron kívül kell megtenni, ehhez képest az ún. bírói határidőket is úgy kell megállapítani, hogy az ne lépje túl a fél részéről az intézkedés megtételéhez szükséges legrövidebb időtartamot. A Legfelsőbb Bíróság (...) az alperesnek 30 napos határidőt engedélyezett (...). A Legfelsőbb Bíróság (...) ismételten 8 nap határidőt engedélyezett (...). A Legfelsőbb Bíróság (...) még újabb 3 napi haladékat adott (...). Azóta több mint másfél hónap telt el, a határidő újbóli meghosszabbítására a bíróságnak a Pp. 104. §-ának (1) bekezdése szerint sem oka, sem törvényes lehetősége nincsen (...)*¹⁰⁷

A fenti eseti döntés ékes példája napjaink váltópereinek eljárási anomáliáira, nevezetesen a jogszabályban kimondott soronkívüliség¹⁰⁸ és a bíróság által sokszor indokolatlanul tágan értelmezett méltányos eljárás valós természetére. Mert miről is árulkodik a fenti döntés? Arról, hogy az alperes (!) – nyilván tudatában annak, hogy a váltó alapján nagy valószínűséggel a bíróság fogja kötelezni őt – egy a per tárgya szempontjából marginális kérdésbe kapaszkodva igyekszik az egyébként soron kívülinek tartott eljárás érdemi befejezését késleltetni – a fentiek szerint eredményesen.

7.1. Soron kívül, de mindent a maga idején...

Az első – és talán elsődleges – probléma véleményünk szerint a pusztán deklarált, de tartalommal ténylegesen meg nem töltött soronkívüliség. Mint minden eljárási szabály, ez is kőbe van vésve, de mivel a váltóhasználat a piacgazdaság kiszélesedésének dacára még az utóbbi tíz évben sem közelítette meg a dualizmus kori mértéket,¹⁰⁹ a bírói gyakorlatnak nem volt módja kidolgozni és kikristályosítani annak tartalmát és az iránymutató jogelveket. Azaz a deklarált soronkívüli eljárás igencsak hasonlít az ősi barlangrajzokhoz: tudjuk, hogy vannak, meg is tudjuk magyarázni a jelentésüket, de semmilyen kézzelfogható előnyünk nem származik belőlük.

Lehet, hogy egy kicsit túlzónak tűnik ez a kijelentés, ám a statisztikai adatok ezt támasztják alá: megvizsgáltuk a Debreceni Városi Bíróság¹¹⁰ előtt 1997 illetve 2003 között, illetve a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság előtt 1993 és

¹⁰⁷ BH 1996. 334.

¹⁰⁸ A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. tv. (Pp.) 125.§ (4) „Váltóperben a bíróság soron kívül jár el.” A bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII.1.) IM rendelet (Büsz.) 33/A. § (1) „A soronkívüliség az ügynek a rendes ügymenetből történő kivételét jelenti. A soron kívül intézendő ügyben – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – minden intézkedést haladéktalanul kell megtenni.”

¹⁰⁹ Vö. az 5. pontban hozott korabeli statisztikai adatokkal.

¹¹⁰ Ez az ország második-harmadik legnagyobb ügyszámú helyi bírósága.

2007 között indult váltóperek¹¹¹ tartamát, és azt láttuk, hogy ahol a fizetési meghagyás nem emelkedett jogerőre, a perek tartama 3 hónaptól 6-8 hónapig változott, de volt 31 vagy 53 hónapig tartó per is...

De mit is jelent a soronkívüli eljárás a bírósági gyakorlatban? Nem mást, mint a fizetési meghagyás iránti kérelem kiadására nyitva álló legfeljebb 30 napot,¹¹² a kézbesítésig terjedő 5-10 napos átfutási időt,¹¹³ az ellentmondás előterjesztésére nyitva álló három napot,¹¹⁴ az ellentmondás felperes részére való kézbesítésének újabb 5-10 napját, a nyolc napon belüli első tárgyalás kitűzését,¹¹⁵ a bíró leterheltségétől függően 1-1,5 hónapos tárgyalási időközt (ide nem értve mondjuk a Fővárosi Bíróságot, ahol ez köztudottan jóval hosszabb), a kihirdetett ítélet 15 napos írásba foglalási idejét,¹¹⁶ a postai kézbesítés átlagosan 5-10 napos átfutási idejét, a fellebbezésre nyitva álló három napot,¹¹⁷ a fellebbviteli tárgyalás kitűzését (amire már nem vonatkozik a Pp. 125. § (4) bekezdéssel), az újabb ítélet 15 napos írásba foglalását és 5-10 napos kézbesítését. Tehát ha az eljárási fokonként kívánatos egy tárgyalást tekintjük alapesetnek, egy fizetési meghagyással indult váltóper tartama első fokon legalább két hónap, másodfokon – tekintettel a másodfokú bírászkodás szervezeti rendszerére – további 3-4 hónap, azaz összesen legalább fél év, és ebbe még nem számoltuk bele a nyári ítélezési szünet miatti kiesett időt.

Hiába mondta ki a Legfelsőbb Bíróság a fent hivatkozott eseti döntésében, hogy „az ún. bírói határidőket is úgy kell megállapítani, hogy az ne lépje túl a fél részcélról az intézkedés megtételéhez szükséges legrövidebb időtartamot,” ha éppen a bírósági eljárásra egyébként megállapított jogszabályi határidők adnak kibúvót! A Legfelsőbb Bíróság ezen eseti döntése éppen azt a nyilvánvaló ellentmondást emelte a jogegység szférájába, hogy a törvényes kereteken belül (!) ismételt határidők biztosításával késleltetni lehet az egyébként nyilvánvalóan egyszerű megítélésű váltóper érdemi eldöntését.

¹¹¹ Az 1999. évi CX. tv. 7.§ módosította a Pp. 23.§ (1) bekezdését, és 2003. július 1. napjától az értékpapírból származó jogviszonnyal kapcsolatos perek kizárólagos megyei bírósági hatáskörbe tartoznak.

¹¹² Pp. 317. §.

¹¹³ Lásd a postai szolgáltatások ellátásáról és minőségi követelményeiről szóló 79/2004. (IV.19.) Korm. rendelet 29. § (1) - (4) bek.

¹¹⁴ Pp. 319. § (1) bek.

¹¹⁵ Pp. 125. § (4) bek.

¹¹⁶ Pp. 219. § (2) „A határozatot – kivéve, ha annak kihirdetését a bíróság elhalasztotta [218. § (1) bek.] – annak meghozatalától számított legkésőbb tizenöt napon belül kell írásba foglalni és az írásba foglalást követő tizenöt napon belül kézbesíteni kell. A felek részére a határozatnak nemcsak a rendelkező részét, hanem indoklását is kézbesíteni kell, kivéve, ha a határozatot a törvény szerint nem kell megindokolni.”

¹¹⁷ Pp. 234. § (1) bek.

7.2 Méltányos eljárás, de kinek?

A második, nem kevésbé lényeges kérdés a méltányosság gyakorlásának terjedelme az eljárási jogok és kötelezettségek terén. Ennek egyik vetületét a soronkívüliségnél már taglaltuk, nevezetesen a törvényi határidők gyakorlati alkalmazásának módját. Fontosnak tartjuk viszont annak bemutatását is, hogy véleményünk szerint a hazai bírói gyakorlat sajnos sokszor nem tud különbséget tenni a valódi és indokolt méltányosság, illetve a túlbizonyítási kényszer nyomása között.

Mindenki előtt ismert a magyar igazság- (sokak szerint jog-) szolgáltatásnak az utóbbi időkben valamennyi médiában is nagy teret kapott „betegsége”, ti. hogy az egyes földrajzilag elkülöníthető területeken (tipikusan megyékben) ugyanazon jogkérdést eltérően bírálják el az egyes bíróságok, egyrészt aláásva ezzel az általános jogbiztonságot, másrészt elősegítve a területi alapon szerveződő szakmai dac- és érdekközösségek fennmaradását. A bírósági hierarchia alsóbb szintjén álló bíróságokban emiatt természetes, hogy kialakult egy bizonyos tartózkodás a felsőbb fórumokkal szemben, ami arra készteti őket az ítékezés során, hogy felesleges időt pazaroljanak el túlzottan széles körű bizonyítás felvételére, csak hogy eljárási szempontból ne legyen kifogásolható az általuk meghozott ítélet. Mindezt csak úgy tehetik meg, ha tágan értelmezve a tisztességes és pártatlan eljárás¹¹⁸ elveit, helyt adnak olyan alperesi bizonyítási indítványoknak is, amelyek legtöbbször vagy közömbösek a per érdemi eldöntése szempontjából, vagy legfeljebb csak sokadik pro vagy kontra megerősítést tartalmaznak a már lefolytatott bizonyításhoz képest.

Ez a szemlélet és gyakorlat sajnos rányomja bélyegét a váltóperekre is, mivel sokszor indokolatlanul adnak teret a bíróságok az alperesek sokszor távolról sem érdemi védekezésének, kifogásának vagy viszontkeresetének. Márpedig ami méltányosnak tűnik az alperes, méltánytalan a felperes oldalán, hiszen egyrészt időben eltolja a követelésének érvényesíthető stádiumba lépését, másrészt az idővel arányosan megnöveli a kötelezett esélyét és lehetőségeit a fedezet elvonására.

¹¹⁸ Pp. 1-2. §§

7.3. Javaslatok

Ha a kisebb ellenállás felé kívánunk elmozdulni (és nem kevésbé tiszteletben tartani a rendszerváltás óta elért jogfejlődésünk vívmányait), érdemesnek tartjuk a hatályos polgári peres eljárási törvényünk apróbb módosításának megfontolását.

- Ennek keretében a keresetlevél (fizetési meghagyás iránti kérelem) helyett az eredeti váltó (vagy a bíróság által hitelesített másolatának) lehetne a peres kezdőirat, hiszen – amennyiben nem kellékhianyos – tartalmazza a fizetési meghagyás kibocsátásához szükséges adatokat.
- Ahogy a jogalkotó a 2000. évi CXXXVI. törvénnyel módosította és jogszabályi határidőkkel gyorsította a végrehajtási pereket, lehetőség volna egyrészt a fizetési meghagyás kibocsátásának, másrészt nem csak az első tárgyalás kitűzésének, hanem a további tárgyalások közötti időköz maximumának jogszabályban való rögzítésére is, mely azonos lehetne a Pp. 370/A. § (4) bekezdésével.¹¹⁹
- Az első tárgyalásra irányadó nyolc napos határidőt ki kellene továbbá terjeszteni a másodfokú eljárásra is, hiszen a perek elhúzódásának egyik fő oka a fellebbviteli bíróságok kissé „hézagos” tárgyalástűzési gyakorlata.
- Ebben a körben indokolt lenne a váltóperek tárgyalásának (le)folytatása a nyári törvénykezési szünet alatt is, hiszen az elenyésző ügyszám és az egyszerű bizonyítás miatt akár az ügyeletet ellátó bíró is el tudná látni a törvénykezést.
- Bár alapelv a bírósági eljárás közvetlensége, indokoltnak tartjuk annak kiemelt jogszabályi rögzítését, hogy a hatályos Pp. 141. § (6) bekezdésének¹²⁰ generálklauzulája helyett váltóperekben deklaráltan is a Pp. 370/A. § (3) bekezdése¹²¹ kerüljön alkalmazásra, mint speciális rendelkezés, elejét véve a parttalan bizonyítási indítványoknak.

¹¹⁹ Pp. 370/A. § (4) „A tárgyalást – legfeljebb 8 napra – csak akkor lehet elhalasztani, ha ez a felek által felajánlott bizonyítás lefolytatása érdekében szükséges.”

¹²⁰ Pp. 141. § (6) „Ha a felek valamelyike tényállításának, nyilatkozatának előadásával, bizonyítékainak előterjesztésével – a (2) bekezdésben előírt kötelezettsége ellenére – alapos ok nélkül késlekedik, és a kötelezettségének a bíróság felhívása ellenére sem tesz eleget, a bíróság a fél előadásának, előterjesztésének bevétele nélkül határoz, kivéve, ha álláspontja szerint a fél előadásának, előterjesztésének bevétele a per befejezését nem késlelteti.”

¹²¹ Pp. 370/A. § (3) „Bizonyítás felvételének csak olyan bizonyítékokra vonatkozóan van helye, amelyek a tárgyaláson rendelkezésre állnak, és amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy a keresetlevélben előadottakat vagy az alperes védekezését igazolják. Bizonyítás felvételének helye van a felek által nyomban felajánlott bizonyítékokra is.”

- További eljárásjogi kérdés a peres iratok (jegyzőkönyv, ítélet) elkészítésének határideje is: tekintettel a váltóperek elenyésző számára és a bírósági infrastruktúra fejlődésére, – például a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Választottbíróság gyakorlatában már jól bevált módszerrel – azonnali írásos jegyzőkönyv készítésével és közvetlen kézbesítésével jelentős időt lehetne megtakarítani, különös tekintettel a jegyzőkönyvbe foglalt végzések elleni jogorvoslati időre és felhívások teljesítési határidejére.¹²²
- Gyakori eset, hogy az alperes csak a folytatólagos tárgyalások valamelyikén terjeszti elő beszámítási kifogását vagy viszontkeresetét, ez megakadályozható lenne annak rögzítésével, hogy váltóperben erre legkésőbb az első tárgyaláson sort kelljen keríteni, és az később igazolási kérelemmel se legyen pótolható. Mindez nem akadályozná az alperest abban, hogy egyéb igényét a felperessel szemben más perben érvényesítse, azonban egyrészt megvalósulna a váltó mint privilegizált követelés egyszerű és gyors érvényesítése, másrészt megfontolásra késztené az alperest az előterjeszteni kívánt igényeit illetően.

Történeti mélységekben kutatva, szélesebb reformelképzelésekhez is találunk ötleteket.

- A váltó, mint a követelést megtestesítő értékpapír privilegizált minőségét kihasználva, korlátozni lehetne a bizonyítási eljárás terjedelmét is, elsődlegesen az okirati bizonyításra koncentrálni. Ennek keretében – a dualizmus korába visszanyúlva – újra be lehetne vezetni az írásbeli tárgyalást¹²³ mint a különleges eljárások új fajtáját, melynek során a felek meghatározott számú előkészítő iratot nyújthatnak be szoros határidőben, és – eltérően a történeti előzménytől, igazodva a modern kor közvetlen eljárással kapcsolatos követelményéhez – a bíróság csak valamennyi perirat beérkezése után tűzne ki tárgyalást, ahol viszont már ítélethozatali kötelezettsége is lenne. Ezen az egy tárgyaláson sort lehetne keríteni az okiratokkal nem lefolytatható bizonyításra (például tanúk meghallgatása), ugyanakkor kizárná az alperes perelhúzásának lehetőségét, egyúttal belátható idejűvé teszi az eljárást.
- Az eljárás jellege a jogorvoslati eljárásban is megtartható, ugyanakkor indokolt a másodfokú periratok számának korlátozása fellebbezésre és fellebbezési ellenkérelemre. A kezdőirat itt is lehetne maga a váltó.

¹²² Nem beszélve arról, hogy gyakran a jegyzőkönyv leírásának hiánya miatt kerül sor a bírói határidők meghosszabbítására, hiszen a Pp. 3. § (6) bekezdése megfelelő hivatkozási alapként szolgál az erre irányuló kérelmekhez.

¹²³ 1868. évi LIV. tc. 128. §. Lásd 61. jegyzet.

- Megfontolandó lenne ezen eljárásban az ügyvédkényszer bevezetése, hiszen az eljárás és a periratok megkövetelik a jogi szaktudást.
- Az írásbeli tárgyalásos eljárás akár mint választható eljárás is szerepelhetne a „rendes” fizetési meghagyásos illetve peres eljárás mellett, amihez ösztönzést jelentő illetékkedvezmény kapcsolódhatna. Az egyszerű bizonyítás és eljárás miatt az eljárást bírósági titkár is lefolytathatná, tehermentesítve ezzel a tárgyaló bírakat.

Külön kívánunk szót ejteni a váltóperek hatásköri szabályáról. Mint arra már utaltunk, 2003. július 1-től megyei bírósági hatáskörbe kerültek az értékpapírokból fakadó jogviszonnyal kapcsolatos perek. Az erről rendelkező 1999. évi CX. törvény indokolása a következő magyarázattal szolgál: „Az ítélőtábla felállítása tehát lehetőséget ad a megyei bíróságok elsőfokú hatáskörének bővítésére, arányosabbá téve ezzel a helyi és a megyei bíróságok közötti munkamegosztást. Az elsődleges rendező elv az, hogy a bonyolult, speciális ismereteket kívánó ügyek kerüljenek a megyei bíróságok elsőfokú hatáskörébe. A megyei bíróság hatáskörébe utalt ügyek szinte mindegyikéről elmondható, hogy az ügy jellege speciális szakértelmet kíván és ez kellően indokolja a hatásköröknek megyénként egy bírósághoz történő telepítését. Így a megyei bíróság elsőfokú hatáskörébe kerülnek a hatályos szabályozáshoz képest az értékpapírból származó jogviszonnyal kapcsolatos perek.” Ez a megfontolás véleményünk szerint éppen ellentétes a váltójogi igény érvényesítésének természetével, a jogalkotó által is deklarált egyszerűséggel és gyorsasággal: éppen a váltó az az értékpapír, amely alkalmas arra, hogy gyors és egyszerű, tehát „speciális szakértelmet” sem igénylő eljárásban kerüljön elbírálásra. Ehhez képest ugyanezen törvény indokolása fejti ki azt a jogalkotói szándékot, hogy „... továbbra is a helyi bíróságok járjanak el azokban az ügyekben, ahol fontos, hogy az állampolgár lehetőség szerint a lakóhelyéhez minél közelebb vehesse igénybe a jogszolgáltatást.”

- Álláspontunk az, hogy ha a váltópert a jogalkotó eleve privilegizált perfajtaként kezeli, segítse a váltóhasználat elterjedését azzal is, hogy speciális hatásköri szabályt teremtsen, és – éppen az egyszerű eljárás miatt – értékhatár nélkül a helyi bíróság hatáskörébe utalja a váltópereket, lehetővé téve ezzel egyrészt a helyben történő igényérvényesítést, másrészt a viszonylag gyors és közvetlen megyei bírósági jogorvoslatot is.
- Ehhez kapcsolódva javasoljuk a váltóval kapcsolatos különös illetékességi okok kiterjesztését a jogosult lakhelyére illetve a váltó kiállításának helyére is, ami szintén a váltókövetelés érvényesítésének egyszerűsítését jelentené.
- A gyors és egyszerű eljárás azonban csak egyik záloga a követelés érvényesítésének. Nagyon fontosnak tartjuk a váltóban vállalt fizetési kötelezettség komolyságának erősítését is, melyet a követelés bírósági érvényesítéséhez kapcsolódó jogi eszközökkel is elő lehetne segíteni. Erre jelenthet

megoldást a váltóperben a követeléssel megegyező mértékű biztosíték kötelező nyújtása a váltókötelezett (alperes) részéről. Mindezt abból az okból találjuk megfontolásra érdemesnek, hogy ha valaki tisztában van a váltókötelezettség súlyával, úgy már a váltó kiállításakor reálisan számolnia kell az abban foglalt fizetési kötelezettség teljesítésével. Azaz ha a jogosult a váltókövetelést kénytelen bíróságon érvényesíteni, azt jelenti, hogy a kötelezett valamilyen okból nem tett eleget fizetési kötelezettségének. Ekként ha a kötelezett még a váltóper megindulásakor sem rendelkezik a váltó fedezetével, nyomatékos kétség férhet a kötelezettségvállalása megalapozottságához, ami viszont indokoltá teszi a jogosult behajtandó követelésének fokozott jogi védelmét. Mivel a váltó birtokosának privilegizált helyzete már önmagában indokolja a kötelezett teljesítőképességének (és még inkább a teljesítőkészségének) biztosításához fűződő társadalmi érdeket, a kötelező biztosíték okán a váltó mint valódi „értékpapír” vonulhatna be ismét a köztudatba, hiszen jelentősen megkönnyítené nem csak a követelés bírósági érvényesítését, hanem annak tényleges végrehajtását is. Természetesen mérlegelési jogot kell biztosítani a bíróság részére a biztosítékadás alóli felmentés kérdésében,¹²⁴ ám mindenképpen azzal a megszorítással, hogy a felmentést megalapozó valamennyi bizonyítékot az ellenkérelemmel (ellentmondással) együtt elő kell terjeszteni, hogy ez a lehetőség ne vezethessen az eljárás elhúzásához. A rosszhiszeműen eljáró, és a biztosítékadást indokolatlanul megtagadó vagy elmulasztó kötelezettel szemben adekvát szankciót (és ösztönző erőt) jelenthetne az általa előterjesztett bizonyítási indítvány, kifogás vagy viszontkereset érdemi vizsgálat nélküli elutasítása is.

8. Összegzés

A fenti aggodalmak és javaslatok egyetlen célja, hogy a száz évvel ezelőtt már jól működő, a gazdasági életben fizetőeszközként is általánosan elfogadott váltó újra bekerüljön a hazai gazdasági köztudatba. Használatának újbóli elterjedése – a megfelelő jogi garanciák mellett, akár a javaslatainkban megjelenő megoldások rendszerbe foglalásával – elősegíthetné az egész magyar gazdasági rendszert sújtó körbetartozás megszűnését, hiszen a vállalkozók jól felfogott érdeke lenne a vállalkozói díj váltóval való biztosítása, míg szükségszerűen eltűnnének azok a piaci szereplők, akik vagy nem hajlandók váltókötelezettséget vállalni (akár mert gazdasági potenciáljuk, akár mert üzleti

¹²⁴ Kézenfekvő (kisegítő) lehetőség lehet a költségmentességi szabályok alkalmazása, bár a váltó használata talán nem tipikus az erre jogosultak körében...

szemléletük tisztességes volta kétséges), vagy akik a gyors és hatékony igény-
érvényesítés okán nem tudnák a cégeket fantomizálni és a követelés fedezetéül
szolgáló vagyont kimenteni.